ÖZKUL ÇOBANOĞLU İLE "HALKBİLİM KURAMLARI VE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ TARİHİNE GİRİŞ" ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ

Murat FIRAT

Murat FIRAT: *Öncelikle, her çalışmanın bir hikâyesi vardır "Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş"in oluşum süreci ve bunun hikâyesi nedir?*

Özkul Çobanoğlu: Hikâyesi uzun ve benim gibi sulu gözlü bir insanı kolaylıkla ağlatacak kadar da hazin ve duygusal, zaman zaman şöyle içimi çeke çeke veya sessizce ağlamamdan rahatsız olmazsanız kısa bir versiyonunu anlatabilirim. Malum, 1998 yılının ilk günlerinde, burada tezimi bitirme aşamasına geldiğim yüksek lisans öğrenimimi bırakıp, Umay Hanım hocamın ve Dursun Bey hocamın teşvik ve yardımlarıyla Y.Ö.K. bursuyla A.B.D.'ye gidip bir yıl dil öğrendikten sonra Indiana Üniversitesi Folklor Enstitüsü'nde master öğrenimine başladım ve üniversitenin devasa kütüphanesindeki muhteşem Folklor İhtisas Kitaplığı başımın tatlı belâsı oldu... Bu kitabın anası bu kütüphanedir veya bu kitap bu kütüphanenin bendeki macerasıdır diyebilirim.

Kütüphane açık raf sistemi. Es kaza bir künye bulup kaynağın yanına varırsanız, o konuyla ilgili her türlü kaynak cümbür cemaat orada binlercesi hatta yüzbinlercesi bir arada ve emrinize amade...üstelik tamamı halkbilimine dair...bu inanılmaz güzellikte zevk veren bir duygu...evrensel olarak halkbilimsel düşüncenin katedrali gibi bir şey ve yine bir benzetmeyle ifade etmek gerekirse, Amazon'un Yağmur Ormanları gibi uçsuz bucaksız bir bilgi, fikir ve düşünce okyanusu, kaldırdığınız ilk kitap kapağıyla birlikte müthiş bir sessizlik içinde kulak zarlarınızı yırtan uğultusu veya perde perde halkbilimsel düşüncenin iki yüzyıllık serüveninin senfonisi yükseliyor...Evet en güzeli bu galiba halkbilimsel düşüncenin katedrali...iyi bir halkbilimci olmakta hafız olmadan buraya kardinal olmaktan geçiyor gibi.

İtiraf etmeliyim, Türkiye'de dersini fena çalışmamış bir halkbilimi öğrencisi olmama ve kendi kendime sınırlı sorumlu sohbet ortamlarında bildiğim, daha doğrusu künye veya isim kolleksiyonumla allamelik taslamama rağmen bu birdenbire yolumu kesen ve Deli Dumrullayın bac isteyip meydan okuyan literatür zenginliği karşısında dehşete düştüm ve kütüphanenin istif ediliş ve işleyiş mükemmelliği karşısında aşağılık kompleksine kapıldım, hatta ezilmekten korktum da diyebilirim. (Amerika'nın başka hiçbir şeyi umurumda değil paramız olsa veya olduğunda her şeyinin hatta daha iyisini yapabiliriz veya sahip olabiliriz ancak kütüphanelerine...zihniyetimizi değiştirmedikçe asla diye düşünüyorum, isteyen kınasın!)

Neyse, daha da âlâsı veya belâsı, her dersin bir ya da iki dönem ödevi hazırlamak ve bir sunuş yahut sınavla sınanan birkaç ciltlik "Okuma Paketi" ve biraz da dersin hocasına kalmış gibi gözüken mübalağa olmasın ama 20, 30, 40 hatta 50'yi bulabilen "Okunacak Kitaplar Listesi" var ve öğrenci milleti davranış bozukluğu gösterecek kadar derin bir şevkle harıl harıl okuyup araştırmayla meşgul... Burada bitmiş, kabul edilmiş

pek çok doktora tezi (isim vermeyeyim) orada tezin birinci safhası durumunda yani malzeme toplanmış ve tasnif edilmiş, belli bir tezi, hipotezi yok! Belli bir modele göre tahlil edilmemiş ve yine belli bir kuramsal çerçeveye oturtularak toplanıp tasnif edilen, tahlil edilen malzeme yorumlanmamışsa frenkçe tabiriyle "So what" yani bunları toplamışsın bir araya getirip tasnif etmişsin, iyi hoş ama bu malzeme yığını veya kolleksiyonu ne ifade ediyor, denilerek sizin ne ürettiğiniz, akademik bir halkbilimci yani profosyonel ve entelektüel bir disiplinin mensubu olarak yaptığınız hamallığın, kibarcası harcadığınız emeğin, zamanın, paranın ve enerjinin, halkbilimsel düşünce tarihinde ne anlam ifade ettiğini ve sizin söz konusu sistematik içinde bunları yani toplayıp tasnif ettiklerinizi, nereye oturtup nasıl yorumladığınız, her şeyden çok daha önemli, siz isterseniz dünyanın en nadir bir belgesini bulup okuyabilirsiniz veya bir epik destanı en son bilen bir tek kişiden ilk derlemeci olarak derleyebilirsiniz; fakat bütün bunların sadece bir malzeme olarak değeri var iyi bir derlemecisiniz o kadar!

Bu malzemeyi kuramsal olarak değerlendiremediğiniz ve yorumlayamadığınız bir takım genellemelere gidemediğiniz, beyninizi kullanamadığınız, kendinizi ve düşüncenizi katamadığınız, yeni bir bilgi üretemediğiniz müddetçe yeriniz derlemeciliktir ve akademik bir halkbilimci olarak bu bağlamda topladığınız malzemeyi değerlendiremiyorsanız bu da önemli bir çalışma değildir. Derlediğinizi kavramsallaştırıp kuramsal bir çerçeve içinde değerlendirmeniz önemli, üstelik bu sadece doktora tezinde değil bir bildiride veya makalede hatta herhangi bir dersin dönem ödevinde de böyle...

Bütün bunlar bizim ucundan bucağından bildiğimiz duyduğumuz ve çoğumuzun başına geldiği gibi hocalarımızın merhametine sığınarak "gibi yapmak" usulüyle uyguladığımız şeyler gibi görünüyor ve ifade ettiğim nüanslar dikkate alınmazsa çok banal veya bireysel bir sosyo-kültürel travma olarak da algılanabilir. Ancak, gerçekten vahim olan söz konusu merhametlerden marazın doğduğu ve ömrü batıda geçenler dahil bir tek, evet bir tek Türk halkbilimcinin bile henüz bir kuramsal çerçeve geliştiremediği gerçeği göz önüne alınırsa farklı bir şeyden bahsetmeğe çalıştığım belki daha iyi anlaşılabilir.

İşte bu atmosfer içinde bu dünyayı algılayışı, bu içten dışa nesnelere bakışı ve onu kendi içinde tutarlı yorumlayışı yani gördüğüm ve anlayabildiğim kadarıyla oradaki bilimsel zihniyeti, ülkeme taşımak istedim, zaten (Allah zevâl vermesin) devlette beni bunun için göndermişti ve kendimi biraz romantik ve entel ifadelerle söylemek gerekirse, ateşi çalan Prometus, Akif'in Garb'a yolladığı Asım gibi görüyordum ve hatta daha da uçuk ve kaçığını söyleyeyim bir Kral iken kılıcı hakkı Tunus ve Cezayir'i, gönülden bağlı bulunduğu milletine hediye edip devleti de kendisine memuriyet verince sevincinden çılgına dönen, Barbaros Hayrettin Ata olsa böyle yapardı diyerek İndiana Üniversitesi'nin o kıskandığım öyle görünüyor ki kıskanmağa da devam edeceğim Folklor İhtisas Kitaplığı'nın fotokopisini çekme sevdasına düştüm heyhat ne param yetti ne de zamanım... (hatta bir kısım kitap ve fotokopilerim orada kaldı bu da başka bir hikâye ya neyse) Hülyalarıma göre 7 veya 12 ciltlik bir "Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi" yazacaktım ve bunun için malzeme topluyordum...

Doğrusu bugün için pek de sağlıklı bulmadığım o hâleti ruhiye içinde, Henri Glassie hocaya kütüphanede rast geldikçe gizli bir işgal planını gösterirmişcesine gösterdiğim plana baktıkça, hoca

bunun ne menem bir çılgınlık olduğunu hastasına hissettirmeyen doktor şefkatiyle anlatır ve yaz boz tahtasına dönen defterimdeki planlarımı "daha sınırlı" ve "gerçekleştirilebilir" planlara dönüştürürdü. Tabii ben yeni malzemeler bulup "millîleştirdikçe" defterime çiziktirdiğim planın bir başka Glassie budamasına kadar yine şakülü kaçardı... Kusura bakma çok uzun oldu ama bu kitabın başlangıç hikâyesi bu.

M.F.: *Peki sonuçlanış kısmı nasıl oldu?*

Ö.Ç.: Valla, hayal edip hülyasını kurduğum kitabı yazamadığım bir gerçek ancak bir gerçek daha var o da yeryüzünde benim bildiğim kadarıyla halkbilimi kuramlarının bu kadar büyük bir çoğunluğunu bir araya getiren ve bir yandan kronolojik bir akış içinde diğer yandan da paradigmatik bir yapılanışla tasnif eden en geniş hacimli bir çalışma ortaya çıktı bu da bir başka gerçek... Hayalimdeki yine bir başka bahara kaldı. Lakin Amerika'da ekmek elden su gölden bibliyografyadan bibliyografyaya atlayarak fotokopi çekmek ve eski kitapçılardan kitap temin edip planlar yapıp hayal kurmak kolaymış ve Henri hoca da yerden göğe kadar haklıymış.

Türkiye'ye dönüp doktora derslerine başlayınca ve de en azı 20 ila 25 saat arasında seyreden ders verme yükünü omuzlayınca iş sarpa sardı. Umay Hanım Hocamızın öğütleme ve örgütlemesiyle Milli Folklor'un sayfaları arasında birbiri ardınca boy göstermeye başlayan tercümeler, dünya folklor çalışmalarını anlamak için yeterli değildi. Ancak daha önce de söylediğim gibi benim bildiğim kadarıyla sadece İngilizce de bile söylediğim gibi müthiş zenginlikte ve hacimde bir halkbilimi literatürü var yine İngilizce vasıtasıyla veya el yordamı kabilinden haberdar olduğum Almanca başta olmak üzere İskandinav ülkeleri ve Latin Amerika da ondan hiç de aşağı kalır gibi değil...Uzak Doğu, Rusya başta olmak üzere Slavik dünya ve Afrika da cabası..

Bu nedenle günümüzde Türkiye'deki akademik halkbilimci cemaatimiz veya bir avuç Türk halkbilimci olarak bu işi birebir tercüme yoluyla yapabileceğimizden ümidi kestim...çünkü daha doğru düzgün neyi tercüme etmemiz gerektiğinin bile tam anlamıyla farkında değiliz... Öte yandan rastgele yapılan tercümelerden iki tanesini okuyup "boyacı küpü" veya "keçe-külahçı" hikâyesi gibi ahkâm kesmeğe başlanılıyor oluşu da ayrı bir dert, bir bakıyorsunuz halkbilimi çalışmalarında yeri yerinden oynatan bir kavram inanılmaz bir anlam daralmasına uğramış doğru düzgün anlaşılmadan, burun kıvırılarak "yağlı hoşafa" devam deniliyor veya bilmem ne niyetine tiye alınıyor, meşhur Nasrettin Hoca'nın kuşuna çeviriliyor ve netice malum, bir şeyi yanlış öğrenmiş olana anlatmak hiç bilmeyene anlatmaktan daha zor...

Neyse bütün bunlar bir yana, "Halkbilimine Giriş" dersi için öncelikle bir tekste veya ders kitabına ihtiyaç vardı. Fotokopi çektirip "Okuma Paketi" hazırlamak için Türkçeye tercüme edilmiş materyali bile ki, biliyorsunuz, bir ihtisas kitaplığımız vardı o da politik aç gözlülüğe kurban oldu gitti orada dahi bulabilmek zordu. Dahası tercüme ve telif edilmiş metinlerin neredeyse tamamının doğal olarak birbirleriyle tenakuzları kuramsal yaklaşım farklılıkları var eğer bunlar üzerinde tek tek durulup öğrenciye açıklanmazsa maksat hasıl olmuyor... Bir de bunları bir disiplin sistematiğinden bir ders ve hoca rehberliğinden uzak kendi başına okuyarak kendini yetiştirmeğe çalışanları düşünün.. Bu bağlamda aşina olduğumuz Türkçeleştirilmiş metinler bile bir anlamda yetişmemize

ihanet eder duruma düşmektedir. Bu tür metinlerin terim hususiyetlerine azami dikkat sarfederek, mümkün mertebe tamamını kullanmaya gayret ettim, böylece bu tür kargaşa problemleri yaşayanlara söz konusu metinlerin halkbilimsel düşünce tarihinde nerede yer aldıklarını belirtmeyi hesapladım, hem zaman hem de aşina olmaktan gelen faydayı göz önünde tutarak bunları kullanmamak israf olurdu diye düşünüyorum. Öte yandan geldiğim günden beri Dursun Bey hocam bu tür bir çalışmaya olan ihtiyacı hatırlatmayı doğrusu hiç ihmâl etmedi. Mükemmel iyinin düşmanıdır deyip bir "Giriş Kitabı" yazmaya çalıştım. Gerçi bizde "Giriş" deyince pek çok insanda "onu geçelim, arkası gelsin" dermişcesine önemsemeyen bir tavır sezinliyorum lakin, en önemli kısım giriştir ve nasıl girerseniz öyle çıkarsınız. İyiyse iyi kötüyse kötü...

Haa, az kalsın unutuyordum, belki de en önemlisi elde bir kılavuz vazifesi veya harita işlevi görecek kifayette bir metin olmayınca Türkçe'ye yapılan tercümelerden yabancı dil bilmeyen Türk halkbilimcilerin ister hoca olsun ister öğrenci istifade etmesi de zor ve yapılan çalışmalar köşelerinde boynu bükük bekliyor. Meselâ, Aziz Bilâl Yanıkoğlu (rahmetli) Saint Painteves'ten nefis bir çalışma tercüme etmiş...Merhum Boratav Hoca'nın Van Gennep'ten tercümesi de öyle tabii en mükemmel örnek muhterem Fikret Türkmen hocamızın İngilizce'den tercüme ettirip Nevzat Gözaydın hocaya da Almancasından kontrol ettirerek yayına hazırladığı Kaarle Khrohn'un "Halkbilimi Yöntemi" adlı çalışma ki, bir mücevher hazırlama titizliği ile ortaya çıkan bu çalışmanın adına bakıp alan bir öğrenci hatta kuramsal olarak yeterli hazırlığa sahip olmayan bir hoca, halkbilimi çalışmalarının bir zamanlar tabiri caizse dünyayı yerinden oynatan bu çalışmasını, halkbilimi çalışmaları tarihinde nereye oturtacağını bilemezse onun önünde ve arkasında ne veya neler olduğunu bilemezse ondan yeterince istifade edemez. Hatta hatta daha da kötüsü belki en kötüsü "Amerikayı yeniden keşfetmeye" kalkarak isim vermek istemiyorum ama bugün için artık sadece tarihi bir değere sahip bu çalışmaya reddiyeler bile yazmaya kalkışabilir.

Ben zaman zaman kendimi buna benzer durumlarda yakaladıkça "tercüme yarım fikrin dayanılmaz cazibesi" diyerek kendimle dalga geçiyorum buna benzer durumlar.. Vehayut alır okur ezberler ve siz Performans Teori doğrultusunda bir çözümleme yapmışsanız veya bununla ilgili bir konuda konuşuyorsanız size bilgiç bilgiç Kaarle Khrohn satmaya kalkışabilir veya bunun tersi... söylemek istediğim, elimizde doğru düzgün bir halkbilimi çalışmalarının entelektüel tarihi olmadığı müddetçe bu tür anokranizmler veya artsüremli ve ortak bir düzleme sahip olmayan meşhur "körlerin fili tarif" hikâyesini çağrıştırır...halkbilimsel cidal devam eder. Con Ahmet'in "devr-i daim" makinesi gibi yüzyıl geçmiş ülkemizde ciddi anlamda halkbilimi alanında elde var hüzün... Hâla halkbiliminin "yeni" veya "genç bir bilimdalı" olmaklığı heyülası ve daha da âlâsı zihnimize "deli gömleği" gibi geçirdiğimiz ideolojik bağnazlıklarımızın arkasına sığınarak "beni" veya "bizi mahvettiler" yoksa biz neler yapacaktık yollu hikâyeler, binbir türlü mazeretler, "Be birader! dünyanın en iyi imkanlarına sahip olmuşsun, çalıştığın üniversitedeki batılı arkadaşların yaptıkları kuramsal çalışmalarla dünyayı yerinden oynatmış, mecburiyetten yaptığın birkaç çalışmayla göz boyayıp karagöz oynatma!" diyecek bir deli babayiğit çıkmamış, çıkmayacağa da benzer... İşte Türkiye'de bence, kızsanız da, ukalalıkla suçlasanız

da, benim gördüğüm halkbiliminin evrensel standartlarda yapılabilmesi için gerekli olan bu epistemik, teleolojik kısaca teorik olarak sağlam bir zemin yok veya neredeyse yok denecek kadar zayıf. Bir bakıma bunu yani bu zemini biraz sağlamlaştırmağa uğraştım denilebilir.

Oysa biz bu ülkede bir avuç insanız ve Türkiye'nin, Türk milletinin hele hele de sosyo-kültürel bir rehabilitasyon dönemine şiddetle ihtiyacı olan Türk Dünyası'nın pek çok neşter ve derman bekleyen sosyo-kültürel sorunu düşünüldüğünde acilen işe koşulması gereken halkbilimciler olarak böyle bir zamanı ve emeği israf ettiğimiz için veya daha iyi değerlendiremediğimiz için yarının Türk halkbilimi çalışmaları tarihçisi bizden, çalışmalarımızdan hesap soracak diye düşünüyorum... Hoş devletimizin bu işlerle ilgilenen sağır sultanları veya önemli bürokratlarının halkbiliminden bu özellikleri cihetiyle haberi olduğunu da sanmıyorum ya bizim vazifemiz birinci sınıf bir bilim adamları topluluğu olmaya çalışarak hazırlanmak, bakarsınız "hayatta en hakiki mürşidin ilim" olduğunun farkına varırlar.

İşte bu düşünceler ve dürtülerle hayallerimdeki kitabı bir başka bahara bırakıp elinizdeki çalışmayı tamamlamaya çalıştım. Hedefim "faydalı" olabilecek olan bir çalışma ortaya koymaktı. Bunu zaman gösterecek. İnşallah faydalı olur.

M.F.: *Peki çalışmanızın sizce gidereceği eksiklikler nelerdir ?*

Ö.Ç.: Bunu bir bakıma açıkladım zannediyorum. Ama şunu söyleyeyim artık elimizde iyi-kötü, beğenirsiniz beğenmezsiniz o başka mesele ama bir kılavuz, bir harita var. En azından İngilizce halkbilimi literatüründen neyi tercüme etmemizin öncelikli olarak gerekli olduğu veya tercüme edilmiş daha önce de söylediğim gibi çalışmaların halkbilimsel düşünce tarihindeki yeri ve önemi, eleştirilen yönleri hatta kendisinden sonraki çalışmalara tesiri konusunda ölçüp tartabileceğimiz bir terazimiz var. Oldukça sağlam olduğunu düşündüğüm ve üzerinde eleştirel olarak düşünmek suretiyle ve malzememizi manipule etmeden tahlil edersek yeni kavramlar ve kuramlar ileri sürebileceğimiz bir zemin var. Doğrusu, ümidim, hayalim ve bir bakıma yaşama sevincim diyebileceğim düşüncem, hadi daha güzelini söyleyeyim saplantım, yakın bir gelecekte TÜRK HALKBİLİMİ ÇALIŞMALARININ MUHTEŞEM EKİBİ'nin veya TAKIMI'nın bu zeminde oluşup ortaya çıkabileceğidir. Bizim öğrencilerimiz arasından niçin bir Linda Dégh ve Richard Bauman, Dan Ben Amos, Lauri Honko, Alan Dundes veya Hermann Bausinger yahut Henri Glassie çıkmasın?

Bu son derece önemli bir husus ama bunu bir yana bırakıp benim yapabildiğime dönersek, dipnotlarda mebzul miktarda verdiğim kaynaklar ve kaynakçayla merak edilip derinleşilmek istenilen konularda hangi referans veya kaynakların olduğu bilgisine ulaşılabilir. Hepsinden de önemlisi Önsöz'e aldığım meşhur kilişenin ifade ettiği gibi "sistem veya bütün parçalarının toplamından daha fazla bir şeydir." yani en azından % 50 sinin yaygın olarak bilindiği parça parça Türkçe çalışmalarda bulunabildiği bu bilgilerin kendi içinde tutarlı olduğuna inandığım sistematik bir bütünlükte görülüp algılanabilmesini sağlıyor diye düşünüyorum ve bunu hiçbir tevazu göstermeden önemsiyorum.

M.F.: *Sizi tebrik ediyor ve "bir başka bahara kalan"ı yani "Dünya Çapında Halkbilimi Çalışmaları Tarihi"ni bekliyoruz.*

Ö.Ç.: Teşekkür ederim. İnşallah.